

BART FLOS

**DE
MENS
ALS
GRENS**

**Over de onbuigzame
barrières van ons bestaan**

**DE
MENS
ALS
GRENS**

**Over de onbuigzame barrières
van ons bestaan**

BART FLOS

Zelfkennis is de eerste stap naar volwassenheid.

Jane Austen

*De beschaving begint met orde, groeit met vrijheid en
sterft met chaos.*

Will Durant

*We mogen alleen op deze planeet leven zolang we de hele natuur met
mededogen en intelligentie behandelen.*

Aldous Huxley

Inhoudsopgave

Mag ik even aan je voorstellen? 11

Inleiding 17

Over dit boek 25

Hoofdstuk 1 | Context 33

Over dilemma's, barrières en paradoxen 33

De verwantschapscirkel 43

Das Gesamtergebnis 52

De aard van het beestje 62

DEEL 1 | MENS EN ORGANISATIE 69

Van individu naar grote groep:

Over organisatorische volwassenheid en de samenwerkingsparadox

Hoofdstuk 2 | Over mens, groep en gedrag 71

De doelmatigheidskromme 71

De klaagparadox 78

De wittebroodsperiode 85

Ken je kleine groep en je kent je organisatie 93

Hoofdstuk 3 | Onze organisatorische dilemma's 99

Kijk uit: bedrijfscultuur in aanbouw! 99

Het pedagogisch principe 108

Wanneer hard skills ons verblinden 117

De kracht van de waarom-vraag 122

Hoofdstuk 4 | Het begrip volwassenheid 130

Over organisatorische volwassenheid 130

Hard tegen zacht: wie wint? 137

De samenwerkingsbarrière 142

De middenvolwassen organisatie 153

Hoofdstuk 5 | De hoogvolwassen organisatie 165

De definitie van krankzinnigheid 165

Het hoogvolwassen opleidingsbeleid 174

Kantelpunten en gewetensvragen 183

De samenwerkingsparadox opgelost 189

DEEL 2 | MENS EN BESCHAVING 201

Van samenleving naar suprasysteem:

Over beschavingsvolwassenheid en de bestaansparadox

Hoofdstuk 6 | Wie we zijn en wat we doen 203

Over nevenbaat en schijnprofijt 203

Vraag het aan de keizerspinguïn 211

De mens als ultiem enigma 218

Onze beschaving is tien dagen lang 225

Hoofdstuk 7 | Onze grote problemen 232

Confronterende klimaatkeuzes 232

De superrijken 246

Grote machten en krachten 255

Klimaatprojectmanagement voor gevorderden 263

Hoofdstuk 8 | De klimaatconfrontatie 272

De beschavingsbarrière 272

De ijskern van de zaak 283

Alweer een klimaatconferentie 299

Van Zes Graden naar De Onbewoonbare Aarde 308

Hoofdstuk 9 | De hoogvolwassen beschaving 316

Het suprasysteem 2.0: neocologie en neoeconomie 316

De valse hoop van goede bedoelingen 326

De laatste oplossing van de bestaansparadox 338

Jouw vinger aan de pols van de toekomst 345

Epiloog 357

Literatuurlijst 367

Mag ik even aan je voorstellen?

Staat bij de machtigste vorsten iemand wel zo in aanzien als de hofnar?

Erasmus

In 1886 publiceerde de Schotse auteur Robert Louis Stevenson de gothic novel *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*, die in 1941 door de Amerikaanse filmregisseur Victor Fleming werd verfilmd. Het verhaal gaat over een extreme vorm van schizofrenie, waarbij een sympathieke persoon van goede natuur, Henry Jekyll, onder invloed van een chemisch brouwsel transformeert tot een moorddadige crimineel, Edward Hyde. In de persoon van Mr. Hyde, een groot en sterk, maar ook monsterachtig lelijk mens, kan de sympathieke en geleerde Mr. Jekyll gedragseigenschappen vertonen die hij normaal gesproken nooit zou durven laten zien: dominant, assertief, maar ook extreem gewelddadig. Bij een dergelijk verhaal kan ik me indrukwekkende monologen en dialogen voorstellen, die diep in het innerlijk van een gedreven mens plaatsvinden. Het inspireerde me tot een, gelukkig ietwat gematigder, manier van vertellen die ik in dit boek toepas.

Ik vroeg me namelijk af: wat gebeurt er als je een professor tegenover een eh, *niet-professor* zet en een discussie start over de toestand van de wereld in het algemeen en de mens in het bijzonder. Meer specifiek: wat gebeurt er als je een professioneel geschoolde wetenschapper met iemand laat praten die voortdurend zijn onderbuikgevoelens laat regeren, het niet zo opheeft met ‘die wetenschappers’ (omdat ‘wetenschap ook maar een mening is’) en die de verpersoonlijking is van ongenueanceerdheid? Hoe kun je dan tot gezamenlijke inzichten komen, laat staan tot gezamenlijke overeenstemming, over complexe onderwerpen als *organisatorische volwassenheid* (falend leiderschap en management,

chaotische communicatie, ontsporende verandertrajecten), respectievelijk *beschavingsvolwassenheid* (ongelijkheid, verdeeldheid, milieuvervuiling, vernietiging van de biodiversiteit, klimaatverandering)?

Ik geloof niet dat, wanneer je de meest extreme versies van dit soort persoonlijkheden tegenover elkaar zet, er iets productiefs uit kan komen. Meer waarschijnlijk is het, dat beide partijen zich gaan ingraven en over en weer met onderzoek, bewijs, feiten, halve waarheden, onwaarheden, meningen en fake news beginnen te smijten. Dat is tegenwoordig sowieso schering en inslag, vooral op de (a)sociale media. Maar wat nou als ze allebei besluiten uit de loopgraven te komen, er een paar stoelen en een tafel bij te pakken op neutraal terrein, een pot koffie te zetten en op zijn minst een poging te doen om een rationeel discours aan te gaan? Wie schuift er dan naar wiens zijde op? Ligt de waarheid altijd in het midden, of zouden we nog wel eens voor verrassingen kunnen komen te staan? Dat is wat we gaan beleven in dit boek.

Mag ik daarom even voorstellen? Professor Pels maakt zich uitermate bezorgd om de manier waarop de mens samenwerkt en samenleeft. Hij observeert en analyseert de problemen en gevolgen in individuen, groepen en samenlevingen, maar hij ziet ook de schadelijke gevolgen van het gedrag van de gehele menselijke beschaving voor flora, fauna, milieu en klimaat. Professor Pels is een wetenschapper, gebruikt de wetenschappelijke methode en is onderdeel van de wetenschappelijke gemeenschap. Hij is een sterk voorstander van het rationeel discours, waarin met redelijkheid en billijkheid, gebaseerd op observatie, feiten en bewijs, een *dialogo* wordt aangegaan over de grote problemen van de wereld, de potentieel desastreuze gevolgen en de mogelijke oplossingen die ons nog resten.

Professor Pels is een alleszins redelijk mens, maar ook hij moet soms toegeven dat de versnelde toename van extreem weer en de klimaatrampen die de planeet overspoelen, als gevolg van ons collectieve gedrag, niet kunnen worden gestopt door welk rationeel discours dan ook. De tijd van praten en opschrijven is voorbij. We weten allang wat we moeten *doen*, maar we doen het niet. Dat is voor iemand als professor Pels, die overal kansen, mogelijkheden en oplossingen ziet (en wil blijven zien), uitermate verontrustend en frustrerend.

Meneer Luis daarentegen, is het radicale tegenovergestelde van professor Pels. Extrovert, dominant, luid en primair opererend vanuit het onderbuikgevoel. Hij zegt het zoals het is, recht voor zijn raap, soms onder begeleiding van het klappen van de vlakke hand op tafel, onder het roepen van een luid ‘STOP!’ Meneer Luis heeft het niet zo op met de wetenschap en ‘die professortjes.’ Wat hem betreft is wetenschap ook maar een mening en mag je gewoon alles roepen wat je wilt. Hij is een klimaatalarmist, tegen het klimaatextremisme aan, een echte *doemdenker* en de logaritmen van de sociale media begraven hem steeds dieper in de pseudowetenschap, complotten en andere pertinente onzin. Zodra je met bewijs komt dat iets simpelweg niet waar kán zijn, zegt hij ‘vind jij, vind ik niet’, of *‘let’s agree to disagree’* en haalt hij er gewoon een ander complot, vage theorie of onderbuikgevoel bij.

Maar meneer Luis is zeker niet op zijn achterhoofd gevallen! Hij zit nu eenmaal opgesloten in zijn eigen echokamer, waar zijn groepsgenoten hem voortdurend bevestigen in wat hij zegt en doet en die er al net zo fanatiek in meegaan. Toch heeft ook hij zich bereid gevonden, na enige aarzeling, om uit zijn loopgraaf te kruipen en het rationeel discours aan te gaan. Mits hij maar de vrijheid krijgt om er flink tegen in te gaan, wat het onderwerp ook mag zijn. Professor Pels is hiermee akkoord gegaan, zolang hij maar het *hele* verhaal mag vertellen. Een felle, emotionele discussie is bij tijd en wijle helemaal geen probleem, zolang het maar civiel en beschaafd blijft, niet op de persoon wordt gespeeld, handgemeen sowieso wordt vermeden en de discussie voornamelijk over de *inhoud* gaat en niet zozeer over de vorm.

Binnen dit vooraf expliciet overeengekomen referentiekader zitten beide heren nu tegenover elkaar. Kopje koffie erbij. De omgangsregels liggen op tafel, de structuur van het debat is aangebracht, vastgelegd in de inhoudsopgave en er zijn koekjes genoeg. Ik geef vanaf nu het woord aan beide heren en alles wat hierna volgt is een verslag van hun dialoog. Daar gaan we.

In dialoog: zijn we daadwerkelijk kansloos met zijn allen?

Prof. Pels: ‘Hallo, meneer Luis. Fijn dat je er bent. Fijn ook dat je akkoord bent gegaan met de voorwaarden van ons rationeel discours. Ga er maar even voor zitten, want ik heb veel te vertellen.’

Dhr. Luis: ‘Mooi. Ik ook. En ik ga het niet klakkeloos met je eens zijn, hè? Ik heb ook wat in te brengen in de discussie en zal je stevig aan de tand voelen over wat je allemaal beweert. Ik ben dus niet akkoord gegaan met dit gedoe om me als een mak schaap naar de slachtbank van de wetenschap te laten afvoeren.’

Prof. Pels: ‘Nee, natuurlijk niet. Dat gaat wat mij betreft ook niet gebeuren. Hopelijk gaat het mij lukken jou ervan te overtuigen, of je op zijn minst een beetje meer in die richting te krijgen, dat wetenschap *niet* ‘ook gewoon maar een mening is’ en dat je onderbuikgevoelens niet zomaar gelijk mag stellen aan wetenschappelijk vastgestelde observatie, feiten en bewijs.’

Dhr. Luis: ‘We gaan het zien. Ik daag je uit om het te proberen, maar ik beloof niets.’

Prof. Pels: ‘Dat hoeft ook niet. Ik ben blij dat je in ieder geval een poging gaat doen. Even een paar zaken vooraf. Mijn verhaal bestaat uit twee delen: deel 1 gaat over *mens en organisatie*, deel 2 gaat over *mens en beschaving*. Ik ga wat vertellen over de mens als individu, over menselijke groepen, over onze samenlevingen en uiteindelijk over iets dat ik binnen de context van dit boek een *suprasysteem* noem: onze planeet Moeder Aarde met al haar flora en fauna, biosfeer en cryosfeer en met alle acht miljard mensen aan haar oppervlak. We beginnen dus heel klein, bij het individu, dat wil zeggen, bij jou en bij mij en we laten onze virtuele helikopter steeds een beetje hoger vliegen.’

Dhr. Luis: ‘Ik ben benieuwd. Laat maar komen. Neem jij het eerste koekje?’

Prof. Pels: ‘Ja graag, dank je. Tot slot nog dit: dit boek is geen managementboek! Daar zijn er al een miljoen van. En het is ook geen klimaatboek, want daar zijn er óók al een miljoen van. Misschien dat je het eerste deel door een ‘managementbril’ kunt zien en het tweede deel door een ‘klimaatbril’ en beide delen zijn heel goed afzonderlijk te

lezen. Maar het geheel is meer dan de som der delen. Dit boek kun je dus het beste zien als een Siamese tweeling: ik leg een verband tussen ons “kleine gedrag” op supralokale schaal en de grote, ingrijpende gevolgen daarvan op suprasystemische schaal.’

Dhr. Luis: ‘Moeilijke woorden allemaal, maar oké. Vraagje dan. Als het geen managementboek is en ook geen klimaatboek, wat is het dan wél voor een boek? En wie zou het dan moeten lezen?’

Prof. Pels: ‘Stuk voor stuk terechte vragen. Omdat mijn verhaal zich ontwikkelt langs de as van individu, groep, samenleving en suprasysteem en zowel naar de mens kijkt in organisatorisch verband als in beschavingsverband, ben ik geneigd om te stellen dat dit boek géén specifiek stempel heeft en géén specifieke doelgroep heeft. En daarmee is het automatisch een boek voor iedereen die zijn eigen rol in het grote geheel wil begrijpen. *De mens als grens* is bij uitstek en bovenal een *existentieel boek*. Wat mij betreft zou *iedereen* dit boek dus moeten lezen, al was het alleen maar om te zien hoe ons kleine experiment hier aan de tafel afloopt. Maar je mag het ook een *wetenschapsfilosofisch* boek noemen, hoor.’

Dhr. Luis: ‘Het zal wel.’

Prof. Pels: ‘Hoe het ook zij: we kunnen de toestand in de wereld niet begrijpen, als we nu meteen al recht omhoogvliegen en vanaf de dampkring naar beneden kijken. Als we dat doen en alleen maar aanschouwen wat daar allemaal op het aardoppervlak rondkruipt en -krioelt en hoe snel de ecologie wordt aangetast door de groei-economie van de moderne mens, dan zou je véél te snel tot de conclusie kunnen komen dat we inderdaad een menselijk begrensde soort zijn en dat we geen enkele kans maken om te overleven, hoe graag we dat ook zouden willen.’

Dhr. Luis: ‘Juist. Dat zeg ik. Kansloos zijn we! We gaan onvermijdelijk ten onder en niemand schijnt zich daar echt druk over te maken, althans niet in mijn directe omgeving. En op grote schaal zie ik alleen maar ellende. Ik bedoel, ik zie alleen maar chaos, verstoring, crisis, oorlog, hebzucht, verdeeldheid, ongelijkheid, extreem weer en klimaatrampen. We weten precies wat we moeten doen om organisaties beter te maken, om samenlevingen beter te laten functioneren en om de we-

reld beter te maken, maar we doen het gewoon niet. We hebben alle kennis in huis om onze wereld te *fixen* maar we doen het niet. Alles loopt gewoon door en nu slaat het klimaat genadeloos terug. En terecht. En dáárom zijn we kansloos!

Prof. Pels: ‘Die onderwerpen gaan we allemaal behandelen en ik ben het in dezen niet *oneens* met je. De toestand is zorgelijk. Of we écht onze eigen grens zijn, dat we beperkt worden door onbuigzame barrières, gedoemd om ten onder te gaan, zou ik liever eerst eens willen onderzoeken. Samen met jou en samen met de lezers van dit boek, oké? Want wat moeten ze met die *doomsday* boodschap van jou? Het is beter, zo lijkt mij, in het geval dat het waar is wat jij zegt, om de lezer daar zélf achter te laten komen.’

Dhr. Luis: ‘Vooruit dan maar. Kunnen we onderhand niet eens beginnen?’

Prof. Pels: ‘Zeker. Ik ben er in ieder geval helemaal klaar voor. Zoals het een goed boek betaamt gaan we nu eerst naar de inleiding en daarna zal ik nog uitleggen waar het boek in grote lijnen over gaat.’

Dhr. Luis: ‘Oké.’

Inleiding

De mens, door de natuur in het tijdelijke begrensd, droomt van eeuwigheid, door tempels en standbeelden op te richten, geeft hij zich de waan, dingen te scheppen, die niet zullen vergaan.

Gustave le Bon

Prof. Pels: 'Ik richt me nu even tot de geachte lezer.'

Dhr. Luis: 'Ga je gang.'

Prof. Pels: 'Hallo! Het doet me deugd dat je *De mens als grens* hebt opengeslagen. Je bent, nu je de inleiding leest, ongetwijfeld nieuwsgierig geworden door de flaptekst, de inhoudsopgave en de stijlkeuze. Nieuwsgierigheid is goed. Als we stoppen met nieuwsgierig zijn, bijvoorbeeld als we iets niet begrijpen en vervolgens verwijzen naar "hogere machten en krachten" voor een verklaring, of als we zeggen te "geloven" dat wetenschap ook maar een mening is, dan stopt onze vooruitgang. Als we geen vooruitgang meer boeken in de manier waarop we samenleven en samenwerken, dan gaat alle hoop verloren. Alle hoop? Nou, nee. Wie we zijn, waar we staan en wat we willen, begint bij het individu en dat ben jij! Met jou als weledele lezer is er in ieder geval minstens één eenheid hoop waar we mee kunnen werken. Je bent dus van harte welkom. Laten we maar eens kijken naar wat je te wachten staat.'

Dhr. Luis: 'Nou, het begint al goed. Hoop? Er is geen hoop! Als we gaan kijken naar wat ons te wachten staat, dan zie ik alleen maar donkere tunnels, afgronden en een hoop menselijk lijden. En dan heb jij het over hoop?'

Prof. Pels: 'Jazeker. In dit stadium is dat helemaal niet zo verkeerd. We staan pas aan het begin van de inleiding en we hebben samen nog een lange weg te gaan. Het kan geen kwaad, denk ik, om de lezer van dit

boek eerst van harte welkom te heten en nieuwsgierig te maken. Hoe wil je anders dat ze verder lezen? Houd nog even je paarden in en geef me wat ruimte.’

Dhr. Luis: ‘Vooruit dan. Maar ik garandeer niks.’

Prof. Pels: ‘Dank je. Zou jij je aangesproken voelen door paradoxale uitspraken als “we werken samen om te falen” en “we leven om uit te sterven”? Waarschijnlijk niet. Je kunt vast zó een heleboel voorbeelden bedenken waaruit blijkt dat we wel degelijk “succesvol” samenwerken op lokaal, regionaal, nationaal en internationaal niveau. En dat er al acht miljard mensen op deze planeet rondlopen, zichzelf “succesvol” vermenigvuldigend tot tien miljard tegen het jaar 2050. Maar wat betekent “succesvol” eigenlijk? Wanneer kun je dat oprecht zeggen van alle acht miljard (of tien miljard) mensen samen?

De verwantschapscirkel

Stel je voor dat het gedrag van een individueel exemplaar van de menselijke soort gelijkgesteld kan worden aan het gedrag van de soort als geheel. Dat onze intrinsieke aard – wie we zijn, waar we staan, wat we willen – zich, gemiddeld genomen, onveranderd kopieert en vermenigvuldigt langs het pad van individu, groep, samenleving en suprasysteem. Dat ieder individu als het ware in het midden staat van overlappende, naar buiten toe steeds groter wordende cirkels van menselijke groepen, tot aan de grenzen van de kosmos toe. En dat iedereen zich daar gemiddeld genomen hetzelfde gedraagt, met vergelijkbare consequenties van dat gedrag.’

Dhr. Luis: ‘Oké. Heb ik.’

Prof. Pels: ‘Dit collectief van overlappende samenwerkingsverbanden noem ik *de verwantschapscirkel*, die, van binnen naar buiten, als volgt is opgebouwd:

1. *Het individu* (dat ben jij)
2. *De kleine groep* (gezin, familie, vrienden, collega’s, teamgenoten)
3. *De grote groep* (organisaties, bedrijven, ondernemingen, coöperaties, multinationals)

4. *De kleine samenleving* (straat, buurt, wijk, dorp, stad, provincie)
5. *De grote samenleving* (land, staat, continent)
6. *Het suprasysteem* (Moeder Aarde en de menselijke beschaving)
7. *De kosmos* (zonnestelsel, sterrenstelsel, sterrenclusters, universum, multiversum)

Stel je vervolgens voor dat onze sterkte (we zijn als menselijke soort heel goed in mondiale samenwerking) én onze zwakte (we zijn als wezen fundamenteel eenkennig, kortzichtig en zelfzuchtig), zich manifesteert als een mysterieuze en hardnekkige grens in de groei in *organisatorische volwassenheid* (cirkels 1, 2 en 3) en in *beschavingsvolwassenheid* (cirkels 4, 5 en 6). Dat we maar niet door die grenzen heen lijken te komen, omdat onze organisaties aantoonbaar falen in samenwerking en communicatie, resulterend in een *samenwerkingsbarrière*, die ons hindert om door te groeien naar een *hoogvolwassen organisatie* (deel 1 van dit boek). En dat dat een-op-een doorgezet kan worden naar het cumulatief van falende samenlevingen, resulterend in een *beschavingsbarrière*, die ons hindert om door te groeien naar een *hoogvolwassen beschaving* (deel 2 van dit boek).’

Dhr. Luis: ‘Je vraagt nogal wat van me, maar ik kan je nog volgen. Ga door.’

Prof. Pels: ‘Stel je daarnaast voor dat we desondanks bij hoog en bij laag bezweren dat we die grenzen alláng gepasseerd zijn, dat we wel degelijk hoogvolwassen zijn, niet alleen als individu maar ook als groep, samenleving en suprasysteem. Dat we juist góed bezig zijn. En stel dat vervolgens in de praktijk blijkt dat het tegendeel waar is: dat grenzeloze groei niet grenzeloos gelukkig maakt, dat *hard skills* wel degelijk voor *soft skills* gaan en dat economie daadwerkelijk ten koste gaat van ecologie. Dat die combinatie van factoren ons voortbestaan als menselijke soort inmiddels serieus bedreigt. Dan ontstaat er bijna als vanzelf een *samenwerkingsparadox* (“we werken samen om te falen”) en een *bestaansparadox* (“we leven om uit te sterven”). Want het kan niet allebei waar zijn.’

Dhr. Luis: ‘Ja, precies! Dat is precies wat ik zeg: we zijn kansloos!

Gedoemd om ten onder te gaan aan organisatorisch gepruts en natuurvernietiging. Ik ben blij dat jij dat ook zo ziet.’

Prof. Pels: ‘Even wachten nog, niet zo snel! We zijn er nog lang niet. Tot nu toe heb ik jou en de lezer alleen maar gevraagd om je wat voor te stellen. Dat wil nog niet zeggen dat het echt zo is, hè?’

Dhr. Luis: <moppert wat in zichzelf>

Prof. Pels: ‘Ik ga verder. Net zo goed als we als mens niet twee tegengestelde kanten op kunnen gaan zonder uit elkaar getrokken te worden, kunnen we gemiddeld genomen als menselijke soort niet onvolwassen én volwassen tegelijk zijn. Maar stel nou dat die grenzen uiteindelijk binnen onszelf blijken te liggen, dat het fundamenteel onbuigzame barrières zijn? Wat nou als die grenzen inherent zijn aan de essentie van ons wezen en dat we dus *als mens zélf onze eigen grens zijn*? Met andere woorden: wat gebeurt er als we ontdekken dat onze potentie als menselijke soort, voor wat betreft onze overlevingskansen, op natuurlijke wijze is begrensd?’

Dhr. Luis: ‘Ja, precies. Wat gebeurt er dan?’

Prof. Pels: ‘Stel je ten slotte voor dat we op zoek gaan naar probleem, oorzaak en gevolg van deze menselijke dilemma’s, barrières en paradoxen. Dat we ons daarbij niet laten afleiden door details op kleine, lokale schaal (om een verblindende en afleidende informatieoverload te voorkomen), maar alleen kijken naar het totale eindresultaat van ons collectieve handelen, op het allerhoogste niveau (ik noem dat in dit boek met een mooi Duits woord *das Gesamtergebnis*). Hoe zou ons collectieve gedrag zich dan manifesteren? Zou je dan organisaties zien die groeien als kool, waarin alles steeds groter, rijker en machtiger wordt? Zouden multinationals de economie domineren, terwijl ons welzijn en welbevinden stagneert en de ongelijkheid en verdeeldheid toeneemt? Zou je dan milieuvervuiling, vernietiging van de biodiversiteit en klimaatverandering zien? Zou de economie óns dan domineren, ten koste van de ecologie?’

Dhr. Luis: ‘Allemaal ja, ja, ja en ja.’

Prof. Pels: ‘Oké. Maar wat denk jij: als zo’n destructieve beweging eenmaal is ingezet, is ze dan nog wel te stoppen, laat staan terug te draaien? Is er dan nog wel ruimte voor kansen, mogelijkheden en op-

lossingen om het meest dramatische eindresultaat, de uitsterving van de menselijke soort, te voorkomen? Want als de bestaansparadox inderdaad fundamenteel onoplosbaar blijkt, dan lijkt ons voortbestaan op de lange termijn uitermate onzeker. Ondertussen worden we frontaal geconfronteerd met de directe gevolgen van ons neoliberale, kapitalistische, consumentistische en groei-economische suprasysteem: de temperatuur stijgt, het weer wordt extremer en klimaatrampen overspoelen de planeet. Het lijkt er niet bepaald op dat de vrije markt ons hier gaat helpen, laat staan redden.'

Dhr. Luis: 'Kijk, nu vraag je me toch écht wat ik denk. Zal ik jou eens vertellen wat ik denk? De bestaansparadox waar jij het over hebt, is helemaal niet op te lossen. En ja, onze enige, fantastisch mooie planeet die we hebben, wordt overspoeld met de ene na de andere klimaat-ramp. Dat is toch zelf-evident allemaal? Kansloos!'

Prof. Pels: 'Ik kan me voorstellen dat *jij* je zo voelt, maar we zijn samen een reis aan het maken, hè? Als het aan jou zou liggen zou mijn boek ongetwijfeld de titel *Kansloos!* hebben gekregen. Of, als je graag alliteraties gebruikt: *De zelfmoordsoort*. Met als subtitel 'Waarom we allemaal gedoemd zijn ten onder te gaan'. Het zou het dunste boek zijn dat ooit gepubliceerd was, meer een poster om overal op te plakken. Maar wat hebben mensen daaraan? Het lijkt me nuttiger om een zo rationeel mogelijk discours te voeren over de toestand van de wereld, met al die mensen erin, wat jij?'

Dhr. Luis: 'Oké. Ik zal me proberen in te houden, tot ik een beter idee heb waar het heen gaat. Maar tot nu toe sta je aan mijn zijde, hè? Ik heb het je gezegd!'

Prof. Pels: 'Laten we eerst eens gaan proberen om antwoorden te vinden op deze duivelse dilemma's. Want of het nou gaat om individu, groep, samenleving of suprasysteem, overal op deze planeet zien we, of we dat nou leuk vinden of niet, diepe sporen met dezelfde signatuur: die van de sociale groepsprimaat en jager-verzamelaar *Homo sapiens*. In de paar honderdduizend jaar dat we ons 'de verstandige, wijze, denkende mens' mogen noemen, hebben we nog geen moment in balans met onze natuurlijke omgeving geleefd (Bregman, 2013. Harari, 2019). Deze periode wordt dan ook niet voor niets *het Antropoceen* genoemd.

Het is de door de geoloog Alexei Pavlov voorgestelde naam van het tijdperk waarin het aardse klimaat en de atmosfeer de gevolgen ondervinden van menselijke activiteit. Het lijkt mij echter nauwkeuriger om naar deze periode te verwijzen als “het tijdperk waarin het aardse klimaat en de atmosfeer de destructieve gevolgen ondervinden van menselijke activiteit, potentieel resulterend in de uiteindelijke existentiële uitroeiing van de soort als geheel”.

Nieuwe observatiepost

Dat is niet overdreven dramatisch of nodeloos provocerend bedoeld; om tot dat inzicht te komen zullen we ons analysestandpunt slechts van *bottom-up* naar *top-down* moeten verplaatsen. Dat wil zeggen, we moeten tijd vrijmaken om onze comfortabele, supralokaal georiënteerde positie los te laten en boven onszelf uit te stijgen, om zowel breder als dieper te kijken: het vereist dat we stoppen met navelstaren. *Want als je maar lang genoeg naar je navel staart, dan wordt zelfs het navelpluis een probleem* (Flos, 2016).

Onze nieuwe observatiepost zal uiteindelijk op het allerhoogste niveau moeten liggen, om dit existentiële drama te beschouwen en te begrijpen. We zullen onze natuurlijke neigingen om kortzichtig te zijn in termen van tijd en geografie, ver van ons af moeten werpen. En we zullen, met pijn in ons hart, de supralokale, hartverwarmende en soms zelfs ronduit altruïstische initiatieven die we als sociale groepsprimaten ontplooiën om de wereld een beetje beter te maken, moeten negeren, als ze niet daadwerkelijk bijdragen aan de verbetering van de toekomstverwachting van de gehele menselijke soort, voor alle mensen op deze planeet. Kortom: het is een frontaal confronterende boodschap en we zullen er even voor moeten gaan zitten.’

Dhr. Luis: ‘Je vraagt nogal wat van me, hè? Terwijl de eindconclusie toch recht voor je neus ligt. Maar goed, als jij denkt dat er antwoorden, laat staan oplossingen bestaan, dan ben ik bereid om ze allemaal met een honkbalknuppel uit het stadium te slaan.’

Prof. Pels: ‘Daar ben je voor aangenomen. Maak je voorsnog niet al te veel zorgen. In *De mens als grens* bespreken we niet alleen stap voor

stap de grote problemen, diepere oorzaken en onvermijdelijke gevolgen van ons collectieve handelen. We behandelen ook de noodzakelijke oplossingen en oplossingsrichtingen, om uiteindelijk tot de *enige* oplossing te komen die ons nog rest om onze samenwerkingsparadox én de bestaansparadox op te lossen. Met andere woorden: we kijken ook naar wat we moeten doen om te voorkomen dat we te boek komen te staan als een in zichzelf begrensde soort. Want wie zou onze geschiedenis in vredesnaam nog moeten optekenen als we er niet meer zijn? Een waarschuwing is hier echter op zijn plaats: het zal erom spannen. Want hoe hoopvol deze oplossingen voor individu, groep, samenleving en suprasysteem op papier ook mogen lijken, we moeten het nog wel even *doen* met zijn allen. En de tijd dringt.'

Dhr. Luis: 'Juist. De tijd dringt. Ik zou liever willen zeggen: de tijd is op. De bel is gegaan. Er zijn geen oplossingen, er zijn alleen maar onoplosbare problemen. Het wereldwijde klimaat is op hol geslagen en er is niets wat we daar nog aan kunnen doen.'

Prof. Pels: 'We gaan het zien. Eerst maar eens wat meer vertellen over de aanpak in dit boek, oké?'

Dhr. Luis: 'Vooruit dan maar.'

Over dit boek

Het enige dat de mensheid zal verlossen is samenwerking.

Bertrand Russell

Leven is een van de zeldzaamste dingen in de wereld.

De meeste mensen bestaan, meer niet.

Oscar Wilde

Prof. Pels: ‘Ik ga even iets vertellen over hoe dit boek in elkaar zit en ik hoop je daarin te kunnen meenemen. Ik weet dat je geen hoge pet ophebt van de wetenschappelijke methode (ik richt me hier tot meneer Luis) en dat je het regelmatig hebt over een variëteit aan samenzweringstheorieën, die hele simpele oplossingen bieden voor de toestand van de wereld. Maar exceptionele beweringen vragen om exceptioneel bewijs (dank je wel Carl Sagan), dus het kan geen kwaad om onszelf beter te informeren, bijvoorbeeld door het stellen van meer indringende open vragen, maar vooral door ons meer wetenschappelijk op te stellen, zodra we worden geconfronteerd met extreem vergezochte constructies en complotten.

We leven in een tijd waarin het belangrijker is dan ooit om te weten wie we zijn, waar we staan en wat we willen. Het gevolg van het niet beantwoorden van die existentiële levensvragen is, logischerwijs, dat we geen onderlinge expliciete overeenstemming kunnen bereiken over *waar we met zijn allen naartoe willen*. Dat maakt ons in zekere zin blind voor onze toekomst en alhoewel niemand de toekomst kan voorspellen – en dat is maar goed ook – zijn er aan het begin van de eenentwintigste eeuw wel degelijk een aantal richtingen die steeds waarschijnlijker worden: technologie, robotologie, kunstmatige in-

telligentie, pandemieën, klimaatverandering (Harari, 2019). Tegelijkertijd zijn er een aantal richtingen die praktisch uitgesloten kunnen worden: een *conventionele* wereldoorlog, *acute* mondiale bevolkingskrimp, *warp*-aandrijving, macroscopische teleportatie en tevreden zijn met het weer (al weet je het maar nooit).

Met “we” bedoel ik in deze context “iedereen”: alle acht miljard individuen op deze planeet. Alhoewel niemand de pretentie zou moeten hebben om voor de complete wereldbevolking te spreken, ga ik het wel degelijk proberen. Want dit boek gaat over wie we zijn, waar we staan, wat we willen én waar we heen gaan. Het komt me zo voor dat iedereen dat aangaat. Open vragen stellen – waarom, wie, wat, hoe, waar, hoeveel, wanneer – is niet alleen belangrijk op individueel niveau, maar op elk niveau van menselijke samenwerking, dat wil zeggen, langs iedere laag van de verwantschapscirkel. Deze open vragen moeten we met een welhaast meedogenloze voortvarendheid blijven stellen om elkaar alert te houden.’

Dhr. Luis: ‘Dat ben ik met je eens. Ik stel ook voortdurend vragen over van alles en nog wat en als de antwoorden me niet bevallen, dan heb ik mogelijkheden genoeg om iemand uit zijn balans te brengen. Wetenschappertjes zoals jij op stang jagen, ik doe niets liever.’

Prof. Pels: ‘Ik ga even verder. Onze dagelijkse informatieoverload, met een toenemende hoeveelheid fake news, belemmert ons, vooral als we ingewikkelde zaken moeten bespreken of de nuance aan willen brengen in complexe materie. Het helpt ook niet dat er een anti-intellectuele impuls in de samenleving gaande is, die stelt dat ‘wetenschap ook maar een mening is’. Het is welhaast onmogelijk om uit te leggen hoe stupide dat is. We moeten ons met alle macht en kracht verzetten tegen dergelijke onwetendheid en onnozelheid, maar dat wil nog niet zeggen dat we de capaciteit om nieuwsgierige vragen te stellen hebben verloren of dat ons intellectuele vermogen is verdampt. Ze wordt hoogstens afgedekt door een zware, klamme deken die ons rationeel discours hindert. Het is een deken die we zo snel mogelijk van ons af moeten werpen.’

Dhr. Luis: ‘Aha, ik begin het al een beetje te begrijpen. Jij bent vast zo iemand die constant met feiten smijt, met bewijsmateriaal komt, ingewikkelde grafieken laat zien en voortdurend bezig is met het debun-

ken van complottheorieën. Geen wonder dat we zo'n hekel aan jullie hebben. Altijd het laatste woord...'

Prof. Pels: 'Ik denk dat we als basis moeten nemen dat iedereen alles mag beweren over van alles. Zeker als je je uitdrukt als "Ik geloof persoonlijk dat..." Ieders eigen geloof of subjectieve beleving is heilig. Maar als uitspraken beginnen met "Het is zo..." of "Het kán gewoon niet anders dat..."', dan is het juist goed om kritische vragen te stellen: Hoe weet je dat? Wat zijn je bronnen? Hoe is het onderbouwd? Daar worden we allemaal slimmer van.'

Dhr. Luis: 'Mmm. We zullen zien.'

Literatuurlijst en hypotheses

Prof. Pels: 'In dit boek maak ik geen gebruik van voetnoten en doe ik beperkt aan directe bronverwijzingen in de tekst; mijn referentiebronnen staan voornamelijk in de literatuurlijst achterin. Daar vind je de verwijzing naar de populairwetenschappelijke boeken die zijn gepubliceerd op een scala aan (gedrags)wetenschappen: sociale en cognitieve psychologie, evolutionaire biologie, neurobiologie, antropologie, geologie, ecologie, meteorologie, klimatologie, futurologie en kosmologie. Ieder van die boeken verwijst ook weer naar een scala van boeken, artikelen, weblogs, video's, wetenschappelijke onderzoeken en andere referentiebronnen. Mijn kennis (en mijn onderzoek voor dit boek) heeft daar zijn basis en ze zijn stuk voor stuk het lezen meer dan waard.'

Dhr. Luis: 'Dat is toch veel te véél! Daar heb ik toch allemaal geen tijd voor!'

Prof. Pels: 'Dat verklaart een hoop, maar we komen er nog uitgebreid op terug. In *De mens als grens* lanceer ik namelijk een aantal frontaal confronterende hypotheses om de zaak bewust op de spits te drijven, maar ik voorzie ze zo veel mogelijk van bewijsmateriaal. Dit geeft je niet alleen stof tot nadenken, maar het zal je wellicht tot conclusies voeren die je van jezelf niet had verwacht. Of misschien leidt het wel tot het doorbreken van je eigen gewoontes. Dat is voor mij als auteur het hoogste streven.

Ik bespreek dus niet alleen de kenmerken van een hoogvolwassen

organisatie in relatie tot *hard skills* en *soft skills*. Door daarnaast een verband te leggen tussen ons samenwerkingsgedrag en de impact op flora, fauna, milieu en klimaat, wil ik jou als lezer in de gelegenheid stellen zélf te ontdekken wat de inzichten in dit boek betekenen voor onze toekomst op deze planeet. De hypothesen zijn dus bedoeld om je te prikkelen, misschien zelfs wel om je uit te dagen, maar altijd om je te stimuleren een eigen mening te vormen, maar dan wel met de wetenschappelijke methode als basis én als centraal uitgangspunt. Daarom zal ik je dan ook geregeld vragen stellen als “wat denk jij?” of “wat vind jij?”

Dhr. Luis: ‘En ik zal ze beantwoorden. Daarvoor ben ik hier.’

Prof. Pels: ‘Goed. Om je een idee te geven van die frontaal confronterende hypothesen geef ik je ze hier alvast als cliffhangers:

1 – Als individueel mens gedragen we ons nog steeds als sociale groepsprimaat en jager-verzamelaar, want zo heeft de evolutie ons DNA respectievelijk ons brein geprogrammeerd. Dit gedrag zal zich, gemiddeld genomen, in fundamentele en praktische zin, onveranderd vermenigvuldigen naar ieder groter samenwerkingsverband: van individu naar groep naar samenleving naar suprasysteem.

2 – Binnen onze kleine groepen delen, versterken en vermenigvuldigen we elk menselijk sentiment. In een negatief-kritische context kunnen sociale groepsprimaten, onder normale omstandigheden, niet van buitenaf door gezag, hiërarchie of opgedrongen educatie worden beïnvloed. De verandering moet bij voorkeur door de eigen groepsleden van binnenuit worden geïnitieerd.

3 – De grote groep, de samenleving en het suprasysteem zijn een illusie. Het zijn door wetten, regels en afspraken bij elkaar gehouden conglomeraten van overlappende, elkaar wederzijds beïnvloedende cellen: de kleine groepen. Die cellen zitten vol met internationaal samenwerkende, maar ook supralokaal georiënteerde, kortzichtige, zelfzuchtige en eenkennige sociale groepsprimaten.

4 – Het gedragsverschijnsel organisatorische volwassenheid (voor individu en groep) en beschavingsvolwassenheid (voor samenleving en suprasysteem) is, gemiddeld genomen, generiek en identiek. Het beperkt zich dus niet tot de groei naar volwassenheid van een individueel mens, maar manifesteert zich als een universeel verschijnsel voor alle soorten samenwerkingsverbanden en uiteindelijk voor de complete menselijke beschaving.

5 – Alle vooruitgang van de moderne mens is te beschouwen als bijkomend voordeel, schijnprofijt en nevenbaat; het tegenovergestelde van bijkomende schade, additioneel kwaad en nevenleed. De primaire doelen van de mens zijn niet gericht op het bereiken van een gelijk niveau van welzijn, welbevinden en welvaart voor iedereen. Sterker nog: onze primaire doelstellingen zijn hieraan tegengesteld.

Voel je vooral uitgedaagd door deze stellingen, beledigd misschien wel, of een beetje verontwaardigd. Misschien vind je zelfs wel, zoals een van de lezers van het manuscript van dit boek verzuchtte, dat ik behoorlijk wat klaag over de toestand in de wereld in het algemeen en die van de groepsprimitieven in het bijzonder. Dat mag je gerust vinden en het is niet eens geheel onwaar. We verdienen het namelijk om beklaagd te worden, want we maken er met zijn allen een flinke puinhoop van. Ik ga echter ook mijn uiterste best doen om de hypothesen te onderbouwen en er oplossingen of oplossingsrichtingen bij te leveren, zoals een goed anti-klager behoort te doen (en waartoe deze lezer blijkbaar niet in staat was). Alleen maar klagen zonder er een oplossing bij te bedenken, draagt in belangrijke mate bij aan het vergroten van onze problemen. En dat geldt voor ieder mens, overal op deze planeet.

De wetenschappelijke methode

Los van de mogelijke oplossingen van onze grote problemen hoop ik van harte dat jij jouw bijdrage gaat leveren aan het *falsifiëren* van deze hypothesen. Dat is een van de belangrijkste aspecten van de wetenschappelijke methode, naast het doen van onderzoek, het observeren,

experimenteren en het verzamelen van feiten, het organiseren van bewijsmateriaal, de statistische analyse en de peerreview (Cowles, 2020. Gimbel, 2011). Met het falsifiëren van je theorie stel je jezelf een aantal bijzonder confronterende vragen:

- *Wanneer heb ik ongelijk?*
- *Wat zou mijn stelling ontkrachten?*
- *Welke kennis en informatie zou mij van mening doen veranderen?*
- *Wat moet er gebeuren om mijn theorie omver te werpen?*

De wetenschappelijke methode is het beste dat we hebben om te komen tot een werkbaar model van de waargenomen werkelijkheid. Gedegen wetenschappelijk onderzoek is immers eerlijk, zorgvuldig, betrouwbaar, controleerbaar, onpartijdig, onafhankelijk en verantwoordelijk. Ik had *De mens als grens* dan ook niet kunnen schrijven zonder mijn onwrikbare overtuiging dat de wetenschappelijke methode de enige manier is om tot een vorm van objectieve waarheid en werkelijkheid te komen. En dat de wetenschappelijke gemeenschap daarvoor moet zorgen. Zonder de kracht van de wetenschap zou onze perceptie van de wereld om ons heen verwrongen en vervuild worden door fake news en *fake facts*, kwakzalverij, pseudowetenschap, polarisatie en paranoia.’

Dhr. Luis: ‘Ja ja, de wetenschappelijke methode, ik zie dat je dat heel belangrijk vindt. Maar wetenschappers zitten er ook wel eens naast, hè? Zij weten ook niet alles en maken er ook wel eens een puinhoop van.’

Prof. Pels: ‘Dat klopt. De wetenschap wordt bedreven door mensen. De wetenschappelijke methode is uitgevonden door mensen. De wetenschappelijke gemeenschap bestaat uit mensen. Mensen zijn feilbaar. Maar het is nu juist de methode zélf die de uitwassen uitfiltert, die fouten corrigeert en die wetenschappers dwingt om hun meningen te herzien en hun theorieën en hypothesen te herschrijven, als blijkt dat ze niet kloppen of niet vol te houden zijn. Dát is de kracht van de wetenschap en dat zie je aanhangers van complottheorieën of van dogmatische religie nu juist *niet* doen. Als iets niet waar blijkt te zijn, of schaamteloos is verzonnen, dan leidt dat niet tot een aanpassing van

de theorie of het geloofsstelsel. Dat is antiwetenschappelijk.’

Dhr. Luis: ‘Vind jij, vind ik niet. Dat is gewoon jouw mening, niet de mijne. Ik zou willen zeggen: *let’s agree to disagree.*’

Prof. Pels: ‘Dat was knap van je. Dat waren drie discussiedooddoeners achter elkaar en we zijn nog niet eens de inleiding voorbij. Dat belooft nog wat.’

Dhr. Luis: ‘O, reken maar van *yes!*’

Prof. Pels: ‘Tot slot: in dit boek probeer ik ver boven de belevingswereld van een individueel exemplaar van de soort *Homo sapiens* uit te stijgen, zonder het individu daarin te verliezen. Het is als het ware een parasol, waar de paraplu’s van de problemen van individu, groep en samenleving aan de baleinpunten hangen, terwijl de gehele parasol de overkoepelende oplossing symboliseert: het behoud van het ecologische suprasysteem ten gunste van het voortbestaan van de menselijke soort. Ik probeer zo veel mogelijk gevolgen van ons collectieve gedrag, op alle niveaus van de verwantschapscirkel, voor ons op een rijtje te zetten, maar wel zodanig dat we niet verdwalen in een onoverzichtelijk woud van wetenschappelijke kennis en informatie.

Bedenk: als, in het uiterste geval, de teloorgang van onze ecologie en de instorting van onze infrastructuur door ons collectieve groei-economische gedrag wordt veroorzaakt, dan kan die beweging alleen door een nóg sterkere collectieve, anti-economische *tegenbeweging* worden gestopt. Die collectieve inspanning begint echter altijd bij het individu, dat wil zeggen, bij jou.’

Dhr. Luis: ‘Bij mij?’

Prof. Pels: ‘Jazeker. En bij mij. Maar ik adresseer hier natuurlijk ook de geachte lezer. Want je denkt toch niet dat wij hier in *splendid isolation* met elkaar zitten te discussiëren, hè? De tribunes om ons heen zitten vol met mensen die ons gesprek op de voet volgen.’

Dhr. Luis: ‘Van mij mogen ze, ik heb niets te verbergen.’

Prof. Pels: ‘Hoe het ook zij: veel plezier, succes en sterkte bij het ontrafelen van de dilemma’s, barrières en paradoxen in dit boek. Probeer niet te vergeten dat jij een prachtig, uniek exemplaar van de soort *Homo sapiens* bent. Maar alles wat je doet veroorzaakt rimpelingen en echo’s in de sociale groepen waar je deel van uitmaakt en verspreidt

zich langs de lagen van de verwantschapscirkel naar buiten. Uiteindelijk zijn we allemaal onderdeel van dat collectief en dragen we elk op unieke wijze bij aan de overleving van de menselijke soort.'

Dhr. Luis: 'Mooi gezegd. Maar ik voel me vooralsnog niet aangesproken. Ik ben benieuwd met wat voor onzin je nog meer gaat komen.'

PS. Stel je voor dat je uiteindelijk alles hebt geprobeerd, hemel en aarde hebt bewogen, je ziel en zaligheid hebt gegeven, overal bent geweest en iedereen hebt gesproken om jouw persoonlijke bijdrage te leveren aan een beter leven, een betere wereld en een hoopvollere toekomst. Je valt moe en wellicht enigszins gefrustreerd terug in je leunstoel omdat het toch allemaal geen sinecure blijkt te zijn en mensen nou eenmaal mensen zijn. Dan zul je wellicht in de glorie komen te verkeren van een van de moeilijkste, maar uiteindelijk meest bevredigende sentimenten van verandering: innerlijke berusting en aanvaarding.

Bart Flos, oktober 2022

Mag ik even aan je voorstellen? Professor Pels is een wetenschapper en voorstander van het rationeel discours. Hij omarmt de nuance en baseert zich op observatie, onderzoek, feiten en bewijs. Meneer Luis daarentegen laat vooral zijn onderbuikgevoelens spreken. Hij zegt altijd waar het op staat, recht uit het hart en recht voor z'n raap.

Wat zou er gebeuren als we die twee eens tegenover elkaar zouden zetten om de toestand in de wereld te bespreken? Over hoe we samenleven en samenwerken. Dat we voortdurend tegen vooruitgangsbarrrières aanlopen. Dat de verdeeldheid en ongelijkheid toeneemt. Dat economie vóór ecologie gaat. En dat we de destructieve gevolgen voor milieu, biodiversiteit en klimaat inmiddels overal op onze planeet kunnen zien.

- Prof. Pels: 'Dus jij beweert dat we geen enkele kans maken om op termijn te overleven, dat we gedoemd zijn ten onder te gaan. Dat is me toch wat te kort door de bocht. Ik geloof namelijk dat het nog niet te laat is, dat er nog kansen en mogelijkheden zijn.'
- Dhr. Luis: 'Je gaat je gang maar. Zolang ik maar mag zeggen waar het écht op staat.'
- Prof. Pels: 'Prima. Laten we afspreken dat jij me scherp houdt, terwijl ik de mens, onze organisaties en uiteindelijk de gehele menselijke beschaving onder een vergrootglas leg.'
- Dhr. Luis: 'Wat jij wil. Maar ik zal mijn stelling met hart en ziel verdedigen.'
- Prof. Pels: 'En ik de mijne. Ik stel voor dat we in ieder geval bij het begin beginnen.'

Welke van de twee heren zou dan gelijk krijgen, denk jij?

In *De mens als grens* brengt auteur, spreker en veranderspecialist Bart Flos al zijn eerdere werk bij elkaar. Want of het nou gaat om individu, groep, samenleving of suprasysteem, overal zien we diepe sporen met dezelfde signatuur: dat van de sociale groepsprimaat en jager-verzamelaar *Homo sapiens*. Zijn wij in staat om de onbuigzame barrrières van ons bestaan te doorbreken? We gaan het zien.

Meer weten? Ga naar www.demensalsgrens.nl

